

---

 XII.

## En Retssag mellem Dr. Caspar Bartholin og Bogtrykker Salomon Sartor, 1628.

*Ved Holger Fr. Rørdam.*

Efterfølgende Sag giver os et Indblik i de litterære Forhold i en længst forsvunden Tid og fortjener derfor Opmærksomhed, saa meget mere som den vedrører en saa berømt Mand som den lærde D. Caspar Bartholin, da Professor i Theologien ved Kjøbenhavns Universitet, men dog særlig berømt som Fysiker og Anatom og som Stamfader til en anseelig Slægt af lærde Mænd. Sagen meddeles her efter en samtidig Afskrift i Konsistoriets Kopibog II, 235—40.

*Copia aff en domb mellemb Doctor Casp. Bærtelsen och  
Salomon Sartor Bogtrycker.*

Rector och menige Professores i Kiøbenhafns Universitet kiendis och giøre vitterligtt for alle, adt Aar effter Guds Byrd Tusent Sechs hundred otte och tiuffue den 13 Septembris kom for oss paa Consistorio hederlig och Høylerd Mand D. Caspar Bærtelsen Theologiæ P. P. voris kiere Collega och Medbroder, som udi rætte hafde stefnit ehrlig och velacht

Mand Salomon Sartor Inwohner och Bogtrycker her samesteds, for adtskillige Poster och Puncter hand sig offuer hannem hafde adt beklage, som ochsaa møtte. Och inlagde D. Casper sitt skriftlig forsett sametid mod benænnde Salomon Sartor, lydendis Ord fra Ord som effter, følger:

Er dette mitt klagemaall ofuer Salomon Sartor i Kiebenhafn Bogtrycker, som efterfølger:

I. Adt hand efter hans bestallings bref icke vill trycke det som Professores hannem tilbyder for Vngdommen nyttig, och endochsaa saadanne bøger som af kong. Mayt. er befaalt att skulle forfattis for Collegier och Vngdommen, endochsaa saadane som hand self med eget bref och Segel hafuer sig obligered till adt trycke, for Exempel Metaphysicam adt forfatte. blef mig. befahlet ved kong. Maytz. bref for Collegiis och Stiftskoler<sup>1)</sup>, huilcken jeg och i nogen Aar hafuer haft ferdig liggendis, och hand mig en tid efter anden hafuer oppholdet, och nu nyligen jeg hannem igien derom anmodede ved mit bud, suarede hand mig, som mig bleff beret, om jeg hafde penge adt gifue hannem, eller Rostocheren hafde jo penge nock adt lade trycke for. Jeg vill inted tale om andre bøger, hand vell hafuer lofuet adt trycke strax om Jull forgangen, men som der er inted blefuen af, hafuer jeg mott lade trycke andensteds med slemmere typis, da hand doch till gode typos er kommen ved kong. May. beneficia thill den brug, som hanss bref liuder: Och saaledis hafuer jeg nu siden Jull inted kund faa træet hoss hannem uden en disputatz.

II. Hafuer hand en af mine Bøger hoss sig paa andet Aar, huilcken Her Cantzler befalet mig ad lade udga, och hafuer icke ennu begynt der paa.

III. Hafuer hand icke ennu holt hans bref och Segell med mine Operibus Philosophicis adt trycke sammen in Folio.

IV. Holder hand ingen Correctorem thill sitt Typographie, som rette Typographi uden Lands giøre. Thi i mit Systemate Physico, som er nogle ofuer firesentztiefue Arch, hafuer jeg self med stor møde och Umage mot corrigere bode

<sup>1)</sup> Se foran S. 707--8.

ørst och sidst, och icke hand gifuer mig it gott Ord der for, end sige andett.

V. I same Systemate hafuer hand vdlat en heell tabulam Anemographicam, jeg hannem anttvordet, huorpaa doch texten i Bogen sig refererer, och saaledis hafuer hand vexeret alle de bogen leser.

VI. Och der jeg efter vor Contract och sedvane skulle hafue 100 Exemplar paa Skriftpapir af hannem om Jull, der Bogen var ferdig, hafuer jeg en stor part af dennem icke kundet bekommet førendt langt ud paa Sommeren efter lang Manen. och saa got som pracken och tryggelen, inthiil de siste jeg fick, deribland sende hand mig 17 paa tryckpapir i Steden for Skriftpapir imod vor Contract och forord.

VII. Och som nochsom er att erachte, adt hand stor fortieniste hafuer haft aff mange mine bøgger, huilcke hand flere gange hafuer oplagt, eller paa ny tryckt, saa er min klage, adt hand saadanne oplegger icke allene uden min minde, eller mig uadspurt, men end ochsaa saa ganske periodi, definitiones &c. udladis, som jeg strax er offuerbødig at beuise, och hafuer ofte self i Closteret hørt Studenter at rixere om saadant i deris Exercitier, huor hand hafuer en vrang definition sett till itt fremmit definitum.

Jeg vill intett tale her om adskillig Fortred, Snurcken och Pucken, jeg hafuer lidt af hannem, eller anden smag, defect i Exemplarer &c. oss imellem er, som kan bliffue till sin tid. Men efter forberørte leilighed, Poster och puncter setter tilbørligen i Rette for Magnifico Domino Rectore samt Amplissimo Senatu Academico, først om hand icke hafuer handlet mod Kong. May.tz bref, som er gifuen pro Typographo; dernest om hand icke hafuer handlet imod udgifuen Contract; for det tridie om hand icke bør adt contentere mig for de fem mellemste Puncter eller Poster, som er den 2, 3, 4, 5, 6. Och er her paa en retferdig domb begierendis. Datum Kiøbenhafn Anno 1628, 13 Septemb.

Casp. Bartholinus.

Och dess till beuiss inlagde D. Caspar derhoss itt Kongebref, skreffuit till D. Caspar, om adtskillige bøgger

adt forferdige och lade udgaa thill Vngdommens udi de ny Collegier, som den tid skulle stiftis, nytte och gafn. Daterit Kiøbenhafn 1619 in Julio. Disligeste en skriftlig Contract, som D. Caspar och Salomon Sartor imellem gangen var, huorudi D. Caspar oplader Salomon Sartor rettighed till sitt privilegium forhuerfuit af Kong. Mayt. i Dannemarck om sine bøger adt trække, och Salomon Sartor obligerer sig till adt trække D. Caspars opera Philosophica tilsammen in folio, saa vell som andere tractatus in minori forma, som deris Contract vitleuftiger inholder. Daterit Kiøbenhafn den 5 Januarii Anno 1622.

Huortill adt suare inlagde Salomon Sartor ochsaa sitt skriftlich forsett Ord fra Ord liudendis som efterfølger:

Hederlige och hoylerde Mend, Magnificus Rector, samtliche Professores i Kiøbenhafns Universitet, efterdi jeg fattige Mand blifuer nød till, adt forsuare mig mod D. Caspars vfornødene och vforskylte klagemaall och angifuende, som skede den 13 Septemb. 1628.

Først adt jeg icke vilde trække det som Professores befalede adt trykke, och efterdi ingen af de andere gode mend klage paa mig om saadant. uden D. Caspar allene, saa siunes dett adt skee mesten af had. Vdi same første punct foregifuer D. Caspar, adt hand motte lade trække nogle Arck andensteds med ringere styll, hafuer D. Caspar self skyld, thi jeg hafde same tid adt trække med den self same litera for M. Christen Longemont:, som jeg och lod see D. Caspar de 3 første Arck af, och icke skulle lenger bidet end 3 Dage, huilket hand icke giøre vilde &c. Vdi same første punct, adt jeg var komen till gode typos ved Kong. Maytz beneficium, da suarer jeg D. Caspar, adt jeg icke motte annamme det ringeste aff K. M. beneficiis, førend jeg havde forskaffuit alle typos, som mig paa den tid blefue forlagde, som den gode Mand D. Caspar Brochman derom nocksom vidne skall, om behov giøris &c.

Den 2 Punct ad jeg skulle hafue en Bog hoss mig paa andett Aar, och den var icke ennu begynt, saa ved jo D. Caspar vell, adt jeg arbeidede paa Systema Physi: foruden anden Arbeid, Professorene ere blefuen befordret med.

Den 3 Punct, adt jeg icke ennu hafde holt mitt bref och Segell med D. Caspars Operibus Philosophicis adt trycke in folio, derom videre en anden tid.

Den 4 Punct om Correctorem, hafuer ingen af Professorene, ey D. Caspar self (sic), men gierne corrigeret huis de publicerer til prenten.

Den 5 punct, adt udi D. Caspars Systema en Tabel var vdeglemt, och jeg skulle saa vexeret alle de som bogen læse, so hafuer jo D. Caspar self de første Exemplaria ladet vdkomme och icke jeg &c.

Den 6 punct, ad D. Caspar angifuer, adt han icke skulle hafue bekommet fulle 100 Exemplaria af Systema Physicum, men deriblant skulle verit 17 Exemplaria paa tryckpapir, der hafuer D. Caspar self skyld udi, thi der den første part var ferdig, loed hand hente nogle Exemplaria och lod binde till velbyrdig Mand Jost Høyg, och derudofuer blefue saa mange Arck udi de siste parter tiloffuers, och blefue vi dog derom saa forligt, efter D. Caspars egne Ord, adt jeg skulle gifue hannem 3 Exemplaria for huer 2 Exemplaria hand fattedis paa skriftpapir, och doch vfornøden her indført hafuer.

Den 7 Punct, synes D. Caspar fortryder, om jeg hafde fortient noget paa hans sma bøger, och derfor angifues, adt hele periodi ere udlat, saa hafuer jo D. Caspar self derudi skyld, efterdi hand icke rettet saadane forseelser eller ladet de Arck omtrycke, och efterdi saadant icke skeed er, hafuer hand sig herudi intet adt beklage.

Beslutningen som staar till gode Mens sigelse, om jeg nogen tid talt nogne Ord till D. Caspar, som hans reputation kunde vere for nær, dessligeste om nogen defecter, och om sma giæld, huad D. Caspar dermed meener, kan D. Caspar tydeliger erklære. Nock paa denne tid och er jeg ochsaa skriftlig resolution begierendis. Actum Kiøbenhavn den 4 Octobris 1628.

Salomon Sartor B.

Och efterdi Salomon Sartor vdi enden paa sitt skriftlich suar begerer videre forklaring paa nogle puncter, som hand icke nocksommeligen forstaa kunde, inlagde D. Caspar sin replicam paa same suar, lydendis ochsaa som efterfølger:

I indgangen kalder hand mit klagemaall vforndeden, huor om icke hand men Dommeren kunde dømme, dernest kalder hand det vforskylt; huorom enhuer kand dømme, huo möst af den anden forskylt hafuer, enten den som hafuer vmage, eller den som hafuer fortieniste och kan nære sig af en andens arbeid, naar kloglig med vmgaes.

Om dett første klagemaall: Staar for fulde efter hans egen bekiendelse paa Consistorio. adt hand bode afuiste mig thill den Rostocher, och siden der Rostocheren ville dett forlegge paa sin egen Omkostning, ville hand icke heller det gñørte. Hanss vnskyldning i en anden punct, om det hand trächte for M. Christen, suarede jeg sidste gang paa Consistorio. adt hand forbigaer det sønderligste, som hand mercker sig adt vere imod, som adt hand mange vgger tilforne hafde lofuet mig det lille opusculum Theologicum paa 2 eller 3 Arck adt trycke: och som jeg huer dag i saa lang tid ventede, hand skulle ville begynde, tog hand siden andet for at trycke, huilcket hand omtaler, endog dette er dett ringeste som paa klagis, och hand taler intet om de fire Opusculis, jeg motte lade trycke hoss Jørgen Hansk med slemmere typis nu i Sommer, siden hand mig fra Jull hafuer oppeholdett.

Till mitt første Klagemaall henhører endnu at hand mange andere Poster i kong. May.tz bestallings bref ennu icke hafuer fulkommet, som er adt holde it perfect Typographie aff allehande fremmede Sproch af saa reen och perfect Styll som i velbestilte tryckerier i Frankrich, Engeland eller Nederland, da hand doch huerken hafuer Syrisk eller Arabisch Styll och suar lit af Hebraisken: Item adt holde en Boglade paa Frantzøsische eller Nederländische maneer &c.

Om dett andett. Suar: dett Systema var ferdig forgangen Jull.

Om dett tridie. Det forbigaer hand.

Om dett fierde. Autores gierne corrigerer allersist, men icke de første gange.

Om dett femte. Huor mine Exemplaria henkommer, kommer Salomon icke ved: Naar jeg kunde icke faa dem

anderlediss end imperfect. fick jeg dennem at annamme, huorpaa jeg end klager.

Om dett siette. Henger hans suar inthed sammen. Ti baade af den første part och de andre fick jeg, strax nogett var tryct. tre Exemplaria och icke flere. som hand af sine suenne nock kan erfahre. huilcket hand mig och afregnede i tallet; kand hand anderledis beuise. saa vill jeg tabe denne punct. Och deisom hand tuifler self, huilcket jeg doch icke troer, om hand hafuer sanvittighed, daa er jeg erbødig saadant med min æd adt beuise, adt Dommeren icke skall tuifle, endoch dett hannem kommer till adt beuise. Och adt dommerne kunde kiønde, adt hand gifuer snack i vere for denne Post: om skylden hafde veret min, huorledis skulle hand komme till adt ville gifue mig tre paa tryckpapir for huer to paa skrifpapir, endoch jeg den tijd hafde for Endrechtigheds skyld annammet dennem saa, hafde hand mig dennem ladet bekomme.

Om dett Syuende. Er itt vnderliggt suar: att jeg skulle rette dett, hand trøckt och solt hafde mig vuitterlig och imod.

Om dett Ottende. Efterdi hand begierer her videre forklaring, sa er i nogle Exemplarer af de bøger, hand for mig tryct hafuer och jeg af hannem bekommet, nogle sma defecter paa nogle Arck; Item hand er mig skyldig fem Currente Daler for fyrretiufue Exemplar tractatus Danici bekommet den 13 Julii 1627 de Cæna, foruden hand hafuer brugt mit kobberstykke uden belønning, huilcket jeg vill afregne med hannem i nogle sma bøger, jeg hoss hannem hafuer bekommet.

Setter derfor endnu som thilforne for Magn. Domino Rectore sampt Amplissimo Senatu Academico i rette: Først om hand efter mit første Klagemaall och derpaa hans suars Replicam, saa vell som nogle af de andre Klagemaall. icke hafuer handlet imod Kong. May.tz bref gifuen pro Typographo. Dernest om hand icke hafuer handlet mod vdgifuen Contract efter første, tridie och siette klagemaall. For det tridie, om hand icke bør att contentere mig for de puncter i dett andett, tridie, fierde, femte, siette och syuende klagemaall i

forsettet, och for det ottende i Replica, serdelis adt holde hans Segel og bref, och er her paa en rætferdig domb begierendis. Datum Kiøbenhafn 1628 11 Octobris.

Caspar Bartholinus.

Och efterdi Salomon Sartor nogen gange var paalagt, om hand hafde nogett der till ad suare, adt hand dett med dett snariste och schriftlich igien skulle giøre, och sønderlig till den 5 Novemb., som var den rette Techte dag, daa inlagde hand dette giensuar, saaledis Ord fra Ord lydendis.

Salomon Sartors Giensuar mod D. Caspars Replicam, hand inlagde den 11 Octob. 1628.

Att efterdi D. Caspar indfører ett ny klagemaall, adt jeg icke ennu hafuer forskaffuit Syrisch och Arabisch Styll, derom besees Salomon Sartors vdgifne Obligation. Om den Fransøtsische och Nederländische Boglade at holde, ved D. Caspar vell bedre, end hand foregifuer, och doch ingen flere paaklager. Den siste punct, om voris beggis Contract om D. Caspars Opera adt trycke, som skede Anno 1622 den 8 Januarii, suarer jeg korteligen der till, adt D. Caspar same Aar forhuerfuede sig Churførstens aff Sachsen Privilegium paa ny daterit Dresden den 10 May ut supra; item Anno 1623 den 7 Martii forhuerfuede D. Caspar Kayserlig May<sup>tz</sup> Privilegium, daterit Radisbon ut supra, som jeg her klarligen beuiser in Consistorio med D. Caspars Syntagmat. Medic. & Chirurg., som privilegierne prentede staaer; setter jeg derfor for Magnifico Rectore samt Ampliss. Senatu Academico i Rette, om jeg bør eller kand holde bemelte Contract, som D. Caspar saa høyligen paaklager, om Bøggerne skulle ochsaa tryckes vdenlands, och derudofuer kunde gerade i største skade, huilcket jo intett Menniske ville begiere, och beder jeg gierne, att saadant med mine andere forsuar maa udi dommen inferis. Kiøbenh. den 5 Novemb. 1628.

E. altid v. Tiener

Salomon Sartor B.

Derhoss møtte daa ochsaa som paa den rette Techte dag D. Caspars fulmechtiger Oluf Jacobsen Philosophiæ Baccalaureus, adt hende och paaheere domb i de puncter och Articler, D. Caspar domb begierendis var, med en schriftlich



fulmacht derpaa, och ydermere declaration paa sitt forrige klagemaall.

Daa tillspurde vi Salomon Sartor offuentlich for retten som nogen gange ochsaa tilforne, om hand sig icke med D. Caspar forligt hafde, och efterkommet dett Raad hannem af gode venner och paa Consistorio i begyndelsen paa denne Action gifuit var, och D. Caspar den tid adt ingaa sig ofuentlig erbød, adt hand skulle tage tuende goede Mend paa sin side, och D. Caspar tuende paa den anden side, och forsøge, om de inbyrdis kunde forligis. Daa kunde Salomon icke sige saadant af sig at vere skeed, men suarede sig for nogen dage siden adt hafue skrefuit D. Caspar en zeddell till, och begert, om hand icke motte tale hiemme med D. Caspar, huilcket D. Caspar skulle hafue hannem afslagit, eftersom D. Caspar dett ochsaa thilforne ved hederlig och høylerd Mand M. Hanss Rassmussen paa Consistorio lod proponere, adt hand nu ingen forligelse inbyrdis med hannem achtet adt ingaae, efterdi Salomon hid inthill den beuilgede transaction icke efterkommet hafde, men lod sig formercke, adt D. Caspar gjorde hannem vrett; huilcket fra sig adt legge D. Caspar var endelig domb begierendis, adt low och rätt kunde kiende, huem huer anden vrett gjorde.

Daa efter tiltale och giensuar, och inlagde skriftlige documenters leilighed hafuer vi saaledis for retten afsagtt: Eftersom D. Caspers klagemaall bestaer fornemblig paa trende puncter: først om Salomon Sartor icke hafuer forseett sig imod Kong. Maytz bestallings bref gifuit paa Typographo; for det andett, om hand icke bør att holde sin Contract, med haand och Segel firmeret; for det tridie, om hand icke bør adt contentere D. Caspar for andere smaaposter och giæld, hand hafuer hannem adt krefue. Daa belangende den første punct, nehmlig om Salomon Sartor hafuer holdett Kong. Maytz bestallings bref och derpaa till Universitetet vdgifuen Obligation, liudende iblant andet, adt benenfde Salomon lofuer och forplichter sig adt holde itt perfect Typographie och Bogtryckerie af allehaande fremmede Sproch, och saadan och saa god, reen och perfect Still af alleslags. som udi andere velbestilte Tryckerier, udi Franckrige, Engeland

eller Nederland findis och brugeligt er; saa och lofuer och thilsiger, att huis bøger Professores ville paa trycken laade vdgaa, dennem adt trycke gratis, saa fremt dett er saadan materie, adt den kand gaa fra handen: daa efterdi Salomon Sartor self maa bekiende sig icke adt hafue saadan perfect Typographie, som hans Obligation om formelder; derhoss ochsaa befindis, att forbemelte Salomon Sartor icke hafuer villet trycke de Bøger, som af D. Caspar Gymnasiis thill gafn vare elaborerede efter kongelig May.tz befahning, daa hafue vi ey andet kiende kunde, end adt Salomon Sartor sitt bestallings breff och derpa vdgifuen obligation icke ennu efterkommet hafuer.

Och som D. Caspar herforuden och for det andet setter udi Rette: om Salomon Sartor icke bør adt fuldkomme den skriftlich Contract imellem welbemelte D. Caspar och Salomon Sartor oprettet och forfattet, om D. Caspars Bøger adt trække: daa efterdi der findis en fulkommen skriftlig Contract mellem D. Caspar och Salomon Sartor om D. Caspars Operibus Philosophicis in folio tillsammen, saa vell som andere sma tractater att trække, med begge parters egen haand och Segell bekræftiget, och saadan Contract funderer sig allene paa kongelig May.tz af Danmarcks Privilegium, och der till af D. Caspar thill Salomon ofuergifuen rættighed och nydelse, och icke paa nogen vdländische potentates eller Førstes privilegia, hafuer vi icke kunde kiende, saadan Contract videre adt kunde tydes end efter Bogstaffuen, och att Salomon Sartor som en ehrlig Mand bør att holde sitt breff og Segell.

For dett tridie, efterdi der findis nogen smaa beisslig giæld, som Salomon icke heller self nechter, baade penninge och visse Exemplaria af bøger, bør hand saadan ochsaa betale, och D. Caspar derfor tillfreds adt stille saa vell som och defecter i lefuerede Exemplarer.

Och som D. Caspar hafuer ochsaa sett udi rette, om Salomon Sartor icke bør adt lade D. Caspar vide, naar hand hand bøger paa ny oplegger, adt de efter kong. Maytt. bref kunde bliffue correct tryct, och det icke uden hans minde; daa hafue vi icke andet kundet kiende, en Salomon efter

kong. Mayt. bref bør jo D. Caspar adt lade vide, naar hand hans bøger paa ny igien oplegger, och derforuden efter sin Obligation forholde sig mod Autorem med Exemplaribus, som dett sig bør.

Dette till ydermere Vinnissbyrd hafuer vi ladett trycke Rectoris Signet her neden for. Giffuit Kiøbenhafn den 8 Novemb. An. 1628.

Afskrift i Konsistoriets Kopibog 1600—32. Fol. 235—40.

---